

DEBRECZENI JÓZSEF HETVENÉVES

Mintegy húsz esztendeje, hogy utoljára találkoztam vele. Ha jól emlékszem, abból az alkalomból jártam Belgrádban, hogy a Beogradsko dramsko pozorište bemutatta egy drámáját, ha emlékezetem nem csal, a *Forgószél* címűt. Az is lehet azonban, hogy a 7. Nap megbízásából kerestem fel, hogy kéziratot kérjek tőle, mert hát egy időben szívesen vállalkozott erre a külső munkatársi szerepre, bizonyára arra emlékezve, hogy valamikor, a húszas évek második felében rendszeresen közreműködött a régi szabadkai lap, a *Napló* irodalmi rovatában is. Rég volt, mondom, vagy húsz esztendeje, s most furcsa arra gondolnom, hogy már akkor is betegeskedett... A szíve... Lakásán, a kényelmes karosszékben ülve mesélte, hogy ő bizony már nemigen tehet nagyobb sétákat ebben a hegy-völgyes Belgrádban. Étkezni is csak oda jár le a lakása alatti vendéglőbe. Együtt is ebédeltünk, miközben az ablakon túlról tódultak felénk a vasútállomás környékének fővárosi zajai: autók, villamosok túlkölkölő, sikongó jajdulásai. Nem, nem a fővárosi élet forgataga ragadott meg, azt éreztem már máskor is. A beteg költőnek a várossal való szoros egybeolvadása döbbsent belém: az egyre szűkülő emberi életkör szerves feloldódása a környezet egyre bővülő, egyre terebélyesedő mozgalmasságában. Most, hogy húsz esztendő után könyveit lapozgatom, különösen megkapott négy sora, mely valóságos hitvallásszerűen vetíti ki magából Belgrád képét:

*Hegy-völgyes, furcsa város. Kép. Erő.
Viaskodó föld szívéből úgy szakadt,
Mint százados kín körme tép elő
Történelemből forradalmakat.*

Nem véletlen, hogy az élet delén túllépő költő ennyire szoros kapcsolatba kerül a forradalmi lobogásban élő fővárossal. A testvériség gondolata, a terstvériség érzése benne égett már akkor is, amikor valaha régen, 1928-ban, Szenteleky Kornállal, a szlávból lett magyar irodalomszervezővel együtt állította össze *Bazsalikom* címmel a modern szerb költészet magyarra átköltött antológiáját. És még szorosabbá, még széttephetetlenebbé tette ezt az összetartozást az a történelmi tragédia, amely különösen mély nyomokat hagyott Debreczeni József életében is: a hitleri fasizmus fékevesztett tobzódása, a haláltáborok és halálgyarak üzembe állítása. Debreczeni maga is megjárta a borzalmakat, és rendkívül érzékeny humánummal telített költőisége többé nem is tudott szabadulni az emlékek kényszerítő harcra buzdításától.

Bori Imre azt írta egyebek között Debreczeniről, hogy különösen jellemző rá „a költői retrospektíva, egy jellegzetes múltban élés”. Ez a

megállapítás vonatkozik ugyan a második világháború előtti költőre is, de különösen érezhetővé válik az Auschwitz utáni döbbenetben. Nem tud szabadulni a poklok mélységének égető tüzétől, minduntalan emlékezni kénytelen, s éppen ez az emlékezés mélyíti el költői arculatát is. Egyrészt ugyanis fájdalmasan döbben rá, hogy milyen jelentéktelen- né is válhat az ember az embertelenség közepette, amit így fejez ki:

*Csak ember, több, se kevesebb,
Féregnél semmibb. Ázalék;
Ember: iramló pillanat,
Halálozási százalék.*

Másrészt azonban éppen ez az elázalékosodási fenyegetés éb- reszti fel benne a felfokozott közösségi érzelmet is, ezért éneкли meg így a terazijai ünnepestét:

*Fent és alant csak csillag már a jel
A sugárút is szinte cseppfolyós
De sajkájába lassan beemel
A sokaság: az árvízi hajós.*

Hosszú ideje nem jelentkezett már újabb írásokkal, de régebbi köteteiből élettelen, az emberiség védelmében felbuzdult harci kedvvel lobogtatja felénk érzéseit, gondolatait. Tulajdonképpen nem is a *Hideg krematórium* a legharcosabb műve. Ebben a hiteles halálre- gényben éppen az a vádiratszerű, hogy a író mindvégig megőrzi ben- ne higgadt tárgyilagosságát, megmarad a háttérben, s csak az esemé- nyek szürke menetével vádol. Költeményei ellenben izzanak. Ezekben már előtérbe lép a költő: kiált, ujjal mutat, vádol. Ars poeticájában ezt hirdeti:

*Igen, a vers, az legyen: kínzószerszám,
Mitől a véred bőrdre ragad.
S egy egész Szent Inkvizíció
Te légy magad!*

A költő persze nem volna költő, ha megelégedne a pusztá vádló szerepével. Ez még csak jog, de nem költészet volna. Debreczeni Jó- zsef pedig a legnagyobb auschwitzi szenvedések, a legégetőbb bosz- szúvágy közepette sem feledkezik meg arról, hogy ő elsősorban köl- tő, akinek nemcsak a maga nevében kell világgá kiáltania panaszát és vádjait, hanem a közösség, a „sokaság” nevében. Ezt pedig semmi- képpen sem érheti el pusztá átkozódással, pusztá emlékezéssel és pusztá múltmegtagadással. Ezért döbben rá villanó örömmel:

*A vers, hiába, nagy dolog...
A sok csoda felölti jelmezét,
Mesél a kő és rigmust mond a ház,
S te figyeled, te éber távirász
A szalagon, mint gyűl a jelbeszéd.*

A költő, az „éber távirász” éppen ezekre a jelmezelt öltött csodákra hívja fel a figyelmünket, ezért szeretjük, ezért értjük meg. És ebben a „csodavárásban” kívánunk Debreczeni Józsefnek további termékeny esztendőket.